

Kovida Shloka #17 - Raghuvamsham Sarga 2 - Shloka 55

Links to the lecture and the class notes

1. Link to YouTube lecture on this shloka by Smt. Vidhya –
<https://www.youtube.com/watch?v=22M4v11FB7o>
2. Link to the YouTube playlist for Smt. Vidhya Ramesh's classes on the shlokas present in Kovida
- https://www.youtube.com/playlist?list=PLTWf5ZhGT361XP5_ZVFu6docp_PVxfRbF
3. Link to the YouTube playlist for Smt. Vidhya Ramesh's classes on all shlokas in Sarga 2 - <https://www.youtube.com/playlist?list=PLTWf5ZhGT362dCx4-a-wqb7f7B-Fj1SKU>
4. Link to the notes from Smt. Vidhya Ramesh's classes on all shlokas in Sarga 2 -
<https://nivedita2015.wordpress.com/video-kalidasas-raghuvamsham-second-sarga-vidhya-ramesh/>
<https://nivedita2015.wordpress.com/video-kalidasas-raghuvamsham-second-sarga-vidhya-ramesh2/>
<https://nivedita2015.wordpress.com/video-kalidasas-raghuvamsham-second-sarga-vidhya-ramesh3/>

Class notes for this shloka

55. श्लोकः

मूलपाठः

सेयं स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण न्याय्या मया मोचयितुं भवत्तः ।
न पारणा स्याद्विहता तवैवं भवेदलुप्तश्च मुनेः क्रियार्थः ॥ २.५५ ॥

पदच्छेदः

सा, इयम्, स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण, न्याय्या, मया, मोचयितुम्, भवत्तः, न, पारणा, स्यात्, विहता, तव, एवम्, भवेत्,
अलुप्तः, च, मुनेः, क्रियार्थः

अन्वयार्थः

- सा इयम्= सुरभेः अनूना सा इयं गौः
- मया= मया (दिलीपेन)
- स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण= स्वशरीरप्रदान-विनिमयेन
- भवत्तः मोचयितुं न्याय्या= त्वत्तः त्याजयितुं युक्ता ।
- एवं (सति)= यदि एवं क्रियते तर्हि ।
- तव पारणाविहता न स्यात्= तव व्रतान्तभोजनं नष्टं न भवेत् ।
- मुनेः क्रियार्थः अलुप्तः च भवेत्= वसिष्ठमहर्षेः होमादेः विधिः रक्षितः भवेत् ।

अन्वयः

सा इयं मया स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण भवत्तः मोचयितुं न्याय्या । एवं (सति) तव पारणा विहता न स्यात् । मुनेः क्रियार्थः अलुप्तः च भवेत् ।

अन्वयरचना

- न्याय्या अस्ति
 - का न्याय्या अस्ति ? इयम्
 - कीदृशी इयम् ? सा (धेनुः)
 - किं कर्तुं न्याय्या अस्ति ? मोचयितुम्
 - कस्मात् मोचयितुम् ? भवत्तः
 - केन कर्त्रा मोचयितुम् ? मया
 - केन प्रकारेण / करणेन मोचयितुम् ? स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण
 - एवं (सति), न स्यात्
 - का न स्यात् ? पारणा
 - कस्य पारणा ? तव
 - कथंभूता न स्यात् ? विहता
 - च भवेत्
 - कः भवेत् ? क्रियार्थः
 - कस्य क्रियार्थः ? मुनेः
 - क्रियार्थः कीदृशः भवेत् ? अलुप्तः

तात्पर्यम्

“हे सिंह ! मम शरीरप्रदानपण्येन त्वत्तः धेनोः विमोचनं सर्वथा युक्तं मन्येऽहम् । अनेन क्षुधितस्य तव व्रतान्तभोजनं पूज्यस्य गुरोः होमसाधनं चेत्युभयमपि विलुप्तं न स्यात् । किञ्च गुरोः सम्पदः रक्षणे मया लोपः न कार्यः।” स्वप्राणव्ययेनापि स्वामिगुरुधनं संरक्ष्यमिति भावः ।

पदविवरणम्

- स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण
 - स्वस्य देहः = स्वदेहः
 - स्वदेहस्य अर्पणम् = स्वदेहार्पणम्
 - स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण= स्वदेहार्पणम् एव निष्क्रयः स्वदेहार्पणनिष्क्रयः, तेन

- भवत्तः = भवत् + तसिल् (पञ्चम्याः तसिल्)
- मोचयितुम् = मुञ्च् “मुच्यं मोक्षणे” + तुमुन् । लटि मुञ्चति, णिचि मोचयति ।
- न्याय्या= न्यायाद् अनपेता
- विहता = वि + हन् “हन् हिंसागत्योः” + क्त, आकारान्तः, स्त्री., प्र.वि., ए.व.
- क्रियार्थः= क्रिया एव अर्थः
- अलुप्तः= न लुप्तः

सन्धिः

- सेयम् = सा इयम् । गुणसन्धिः ।
- स्याद्विहता = स्यात् विहता । जश्त्वसन्धिः ।
- तवैवम् = तव एवम् । वृद्धिसन्धिः ।
- भवेदलुप्तश्च = भवेत् अलुप्तः च । जश्त्वसन्धिः, विसर्गसन्धिः सकारादेशः, श्चुत्वसन्धिः ।

छन्दः

- वृत्तम् - उपजातिः । इन्द्रवज्रा उपेन्द्रवज्रा च इति वृत्तद्वयमपि त्रिष्टुब्भेदान्तर्भूतम् । विस्तरेण ज्ञातुं प्रथमश्लोकं वा अत्र वा <https://niveditawordpress.com/chandas-2/#upajaatih> पश्यतु ।

Word-Meaning

- सा इयम् = This person, Nandini
 - न्याय्या = ought fairly
 - भवत्तः मोचयितुम् = to be liberated (मोचयितुम्) from you (भवत्)
 - मया स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण = by me by offering (अर्पण) my (स्व) body (देह) as a barter (निष्क्रय)
- एवं (सति) = In this way
 - तव पारणा = your meals after fasting
 - विहता न स्यात् = will not be deprived of
- मुनेः क्रियार्थः = The sage's (मुनि) means (अर्थ) of rites (क्रिया)
 - अलुप्तः च भवेत् = will also not (न) be destroyed (लुप्त)